

- http://www.aer.eu/fileadmin/user_upload/MainIssues/Regional_Democracy/AER_Regionalism_Report/Report_2010/Part_II_Countries_A_-_I.pdf ;
[http://www.aer.eu/fileadmin/user_upload/MainIssues/Regional_Democracy/](http://www.aer.eu/fileadmin/user_upload/MainIssues/Regional_Democracy/AER_Regionalism_Report/Report_2010/Part_II_-_Countries_J_-_Z__Annexes.pdf)
5. AER_Regionalism_Report/Report_2010/Part_II_-_Countries_J_-_Z__Annexes.pdf
6. Loughlin J. Subnational Democracy in the European Union: Challenges and Opportunities / Loughlin J., Aja E., Bullman U. – Oxford University Press, 2004. – 436 p.
7. Татаренко Т. Регіональний фактор у політичному житті України (політико-правові аспекти) : моногр. / Т. М. Татаренко. – Луганськ : вид-во СНУ ім. Даля, 2005. – 416 с.

УДК 321: 323.3

Зайдель М. І.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ВЗАЄМОДІЯ ВЛАДИ ТА БІЗНЕСУ В КРАЇНАХ НЕЗАХІДНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Розглядається специфіка незахідного політичного процесу в ракурсі взаємин влади та бізнесу в країнах, де реалізовувався проект „наздогінної” модернізації. Аналізується роль бізнесу в процесі розбудови демократії й ринкової економіки. Порівнюються наслідки реформування на пострадянському просторі та країнах Південно-Східної Азії.

Ключові слова: незахідний політичний процес, влада, бізнес, „наздогінна” модернізація, „захоплення” держави, „приватизація” влади, економічні й політичні свободи, пострадянський простір, Південно-Східна Азія.

Зайдель М. И.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ВЛАСТИ И БИЗНЕСА В СТРАНАХ НЕЗАПАДНОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

Рассматривается специфика незападного политического процесса в ракурсе отношений власти и бизнеса в странах, где реализовывался проект „догоняющей” модернизации. Анализируется роль бизнеса в процессе построения демократии и рыночной экономики. Сравниваются последствия реформирования на постсоветском пространстве и странах Юго-Восточной Азии.

Ключевые слова: незападный политический процесс, власть, бизнес, „догоняющая” модернизация, „захват” государства, „приватизация” власти, экономические и политические свободы, постсоветское пространство, Юго-Восточная Азия.

© Зайдель М.І., 2013.

Zaidel M.

COOPERATION BETWEEN POWER AND BUSINESS IN THE COUNTRIES OF NON-WESTERN POLITICAL PROCESS

Specifics of non-western political process from the viewpoint of relations between power and business in nonorganic modernized countries are examined. It is analyzed the role of business in the process of democracy and market economy building. Effects of the post-soviet countries and South-Eastern Asia reformation are compared.

Key words: non-western political process, power, business, nonorganic modernization,

captured state, privatization of power, political and economic liberties, postsoviet countries, Southeast Asia.

Досвід взаємодії влади й бізнесу в країнах незахідного політичного процесу цікавий тим, що на відміну від Західної Європи, де капіталізм як соціальна система в тій чи іншій мірі виникає вже з кінця XIV – середини XV ст., де аж до кінця XX сторіччя влада мислиться невіддільно від власності, а економіка повністю перебуває під контролем держави, унеможлиблюючи існування приватного сектору. Проект „наздогінного” розвитку за своїм змістом не вписується в традиційну модернізаційну державотворчу траєкторію європейських країн. Успіх „азійських тигрів і драконів” (Сінгапур, Гонконг, Тайвань, Південна Корея, Таїланд, Малайзія) – країн Південно-Східної Азії (ПСА), які досягли економічного розвитку, є своєрідним взірцем як для всієї Європи, так і для пострадянських країн, які фактично провалили „наздогінну” модернізацію.

Специфіка незахідного політичного процесу як певної змістовної протилежності до західного була визначена Л. Пайєм. Проте окрім виявлення спільних рис і певних закономірностей розвитку та перебігу політичного життя у незахідних країнах, важливу роль відіграють й культурні, цінності, релігійні, ментальні детермінанти. Однак, спільне, на думку Л. Пайя, полягає у такому :

1. У незахідних суспільствах політична сфера нечітко відокремлена від суспільних та особистих взаємовідносин.
2. Політичні партії в незахідних суспільствах зазвичай виступають представниками певного світогляду, певного способу життя.
3. Характерною особливістю політичного процесу незахідних країн є наявність великої кількості різного роду клік.
4. Особливості політичної лояльності в незахідних суспільствах надають лідерам політичних груп вельми високу ступінь свободи у виборі як довгострокової, так і короткострокової стратегії.
5. У незахідному політичному процесі опозиційні партії й еліти, що претендують на владу, часто стають ініціаторами революційних рухів.
6. Для незахідного політичного процесу характерна відсутність інтеграції його учасників; це є похідною відсутності

єдиної системи комунікацій у суспільстві.

7. Незахідний політичний процес відрізняється високими темпами рекрутування нових політиків.
8. Для незахідного політичного процесу характерні серйозні відмінності у політичних уподобаннях різних поколінь.
9. У незахідних суспільствах практично відсутня єдина думка з приводу легітимності цілей і засобів політичної дії.
10. У незахідних суспільствах процес прийняття політичних рішень слабо залежить від інтенсивності та масштабу політичної дискусії.
11. У незахідному політичному процесі дуже висока взаємозамінність політичних ролей.
12. Для незахідного політичного процесу характерна наявність відносно малої кількості організованих груп інтересів, які володіють функціонально певною роллю.
13. Лідери незахідних країн прагнуть до досягнення популярності в суспільстві, не розділяючи його на групи.
14. Аморфний характер політичного процесу незахідних країн сприяє тому, що позиції їхніх лідерів з питань міжнародних відносин визначені більш чітко, ніж з питань внутрішньої політики.
15. У незахідних державах емоційний і експресивний аспекти політики частіше за все переважають над процесом вирішення проблем і визначення державної політики.
16. Головним типом лідерства в незахідних спільнотах є харизматичний.
17. Незахідні політичні системи функціонують в основному без участі політичних „брокерів” [1].

На старті модернізації країни ПСА, як і пострадянські країни, опинились на схожих позиціях – надмірне державне втручання в економіку, поширеність патронажно-клієнтарних відносин, корупція, але на сьогодні досягли протилежних результатів. Підйом ПСА пов’язують з індустріалізацією, яка дійшла до азійського континенту після Другої світової війни, тоді як у радянських країнах цей процес відбувся іще в 1930-х роках, ставши своєрідним індустріальним

проривом у першу чергу для України та Росії. Однак у країнах ПСА в період з 1960-х по 1990-ті роки спостерігається тісне зрощення правлячих режимів, бюрократії і великого приватного капіталу [2], тоді як на теренах СРСР приватного капіталу як такого – не було.

Успішне завершення індустріалізації й економічна криза, що охопила азійські країни в 1997 році, звернули увагу керманців на проект „наздогінної” модернізації, що реалізовувався через прагнення сформувати ефективного власника. Однак система патронажно-клієнтарних відносин, яка є характерною для традиційних суспільств, заклала „капіталізм дружків” (*crony capitalism*) – вирощення державою національного власника великого капіталу, який існував невіддільно від влади на основі „неформальних” зв’язків. Корупція та патронажно-клієнтарні відносини, що здавалося б є несумісними з економічним зростанням, на ділі стали своєрідною перевагою в деяких країнах ПСА. Успіх співіснування цих двох протилежних за своєю суттю процесів зумовлений збалансуванням інтересів і повноважень як правлячих, так і бізнесових еліт, що дозволило при належній політиці у сфері фінансів знизити транзакційні видатки та зробити довгострокову співпрацю та інвестування більш ефективним і вигідним, аніж короткочасне збагачення [3].

Необхідно пам’ятати, що західна модель капіталізму була природно-історичним процесом, тоді як східно-азійська – форсованою, із активною участю держави і міцною владною вертикаллю як локомотивом економічного зростання авторитарних політичних режимів другої половини ХХ ст., що парадоксальним чином наблизило країни ПСА до економічного розвитку Заходу. Такий протекціоністський підхід з боку держави до становлення й розвитку національної промисловості з тимчасовою ізоляцією від світового ринку застосовувався під час індустріалізації Англії і США, що в подальшому забезпечило їм місця провідних центрів накопичення [4]. „Наздогінна” модернізація стала каталізатором соціальних змін у країнах ПСА; горизонтальна і вертикальна мобільність населення відкрила можливості для утворення середнього класу, який в подальшому став протиположним авторитарному режимові, формуючи запит на демократизацію. На прикладі Південної Кореї та Індонезії можна простежити, яким чином

зрощення влади й капіталу в країнах перехідного періоду призводить до протилежних наслідків: великі розміри території та наявність значущих природних ресурсів перебувають у зворотній пропорції до успішної модернізації, проте – прямо пропорційні симбіозу влади і бізнесу [5; 6]. Наприкінці 1990-х років як засіб боротьби з економічною кризою азійських країн і у відповідь на вимогу західної політичної спільноти, відбулось часткове послаблення присутності держави в економіці через приватизацію державних підприємств, обмеження втручання держави у виробництво і перерозподіл (Сінгапур, Південна Корея, Тайвань). Успіх азійських країн значною мірою зумовлений підприємницьким потенціалом населення і його власними ресурсами в силу об’єктивних причин природного ресурсного дефіциту. Тайвань, Сінгапур, Гонконг, Південна Корея – ось приклади країн, які досягли небувалого економічного зростання, перетворившись з країн, що розвиваються, у розвинені саме завдяки „енергії, духу підприємництва, креативності та інтелекту власного народу” [7, с. 363], з одного боку, аутсорсінгу, переміщенню американського та європейського виробництва в більш „дешеві” країни та створення конкурентоздатних (на національному і глобальному рівнях) галузей з „нуля”, як того вимагає глобалізація – з іншого [8; 9]. Глобалізаційне відкриття ПСА світові відбулося в тому числі й внаслідок політичної волі правлячих кіл до оновлення інституційного дизайну, який би відповідав вимогам швидкого збагачення і накопичення, вільного руху капіталів, підприємницькій активності. Перуанський економіст Е. де Сото на прикладі країн, що розвиваються, робить висновок, що забезпечення правових і економічних інститутів для нижчих прошарків разом із відповідними механізмами співпраці роблять їх каталізаторами перетворень [10]. Те саме можна було спостерігати й у країнах ПСА, які за останнє десятиріччя очолили та стрімко тримаються на перших щаблях світових рейтингів через простоту і легкість реєстрації та ведення бізнесу, а також забезпечення економічних свобод, про що засвідчать дані *Doing Business* та *The Heritage Foundation* (сім останніх років Сінгапур і Гонконг займають перше і друге місця відповідно).

Наголосимо, що значною перевагою було те, що урядам вдалося мобілізуватися задля інституційних перетворень, відкритись

іноземному бізнесу, стимулювати конкуренцію, що заохотило „освічених працівників і капіталістів розпочинати власну справу, збільшувати свої капітали і ставати підприємцями” [7, с.419]. Цікаво, що економічний розвиток і досягнення країн ПСА ідуть всупереч тезі ідеолога неоліберальної економічної концепції М.Фрідмана про взаємозалежність економічних і політичних свобод – перші невідмінно забезпечать другі [11]. Світові індекси з визначення політичних та економічних свобод констатують те, що частково вільні країни відповідно до демократичного аудиту організації Freedom House, якими є країни ПСА, можуть бути економічно вільними й конкурентоспроможними, не дивлячись на те, що носії „азіатських цінностей” визначають пріоритет інтересів спільноти над інтересами особи, політичними правами якої можна жертвувати заради загального блага.

Пострадянський досвід урегулювання владно-бізнесових відносин цікавий тим, що неолібералізм, який охопив світову глобальну економіку в 1990-х роках, спричинив зворотні ефекти через те, що перед державами стояло завдання одночасної розбудови демократичних політичних інститутів, ринкових структур, політика приватизації і дерегуляції при переході до капіталізму та інтеграції до глобального ринку. У таких умовах провідником системних перетворень виступає саме держава через відсутність громадянського суспільства та підприємницької спільноти, імпортуючи інституційну структуру європейських країн у симбіозі з залишками радянської. Політична слабкість держав (Росія, Україна, Білорусія, країни Центральної Азії) була компенсована посиленням адміністративних методів та силових структур в умовах роздержавлення і стихійної приватизації, що сформували обмежене коло власників, конвертуючи власність у політичний капітал і вплив, та навпаки [12]. Це заклало підґрунтя задля формальних і неформальних каналів взаємодії між владою і бізнесом, а в подальшому наділило вузьку групу приватних власників додатковим економічним і політичним впливом. Зрощення влади й бізнесу в другій половині 1990-х років у випадках Росії та України блокує процес модернізації через „захоплення” держави великим капіталом, тоді як в країнах Центральної Азії (Казахстан, Таджикистан, Узбекистан, Туркменістан), а також і в Білорусії, де приватизація стратегічних

об’єктів державної власності не отримала розмаху, відбувається „закріплення президентської диктатури, яка відрізняється від монархії лише відсутністю титулу” [13, с. 317]. Тобто в цих країнах президент встановив контроль як над економічною ситуацією, так і політичною, що призвело до формування президентських диктатур чи султаністських режимів. З посиленням президентської влади у Росії в 2000-х роках, розширенням присутності держави в економічній сфері, особливо нафтогазовому секторі, на думку російських дослідників, бізнесові відводиться роль постачальника ресурсів, а політико-економічна організація набуває форми „державного капіталізму” [14; 15]. Місія модернізації полягає у відокремленні один від одного держави, суспільства та правителя, що як відбиває історичний контекст у країнах незахідного політичного процесу, було єдиним цілим. Наприклад, А. Олійник стверджує, що у владоцентричних суспільствах між ними існує ієрархічна залежність – на чолі піраміди знаходиться правитель, якому підпорядковані держава і суспільство, що знаходяться під управлінням держави. Така субординація виключає розділення публічного і приватного, а відтак і відсутні перепони для „перетворення влади в ресурс задля набуття ще більших прерогатив замість її використання в якості засобу для досягнення суспільно корисних цілей” [15, с.129]. За таких умов унеможливується існування і ведення дрібного й середнього бізнесу, блокуються політичні ринки та канали рекрутації еліт через те, що останні зацікавлені в збереженні status quo, адже боротьба всередині еліти виникає внаслідок переділу ресурсів і прагнень до монополізації політичного й економічного простору. Обмежена демократія і деформований ринок на пострадянському просторі є причиною системної кризи, дестабілізації суспільного життя, повсюдної корупції, тінізації економіки.

Як висновок, зазначимо, що країни ПСА стали справжнім економічним і капіталістичним проривом, особливо в якості основного конкурента для США на роль нового центру накопичення. На пострадянському просторі спостерігаємо чи то провал, чи то затяжний стан „перехідності” економік пострадянських країн і України зокрема, що свідчить про невідповідність і неспроможність державних структур і слабкість інституцій створити функціонуючий ефективний конкурентний

ринок задля активізації приватного бізнесу, який би зміг стати каталізатором модернізації всієї політичної системи. Причини цих „провалів” значною мірою зумовлені егоїстичними меркантильними мотивами влади до постійного власного збагачення та нехтуванням інтересами суспільства. Тож, проблема економічної модернізації для нас залишається все ще актуальною, особливо в контексті президентських ініціатив соціально-економічного реформування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пай Л. Незападный политический процесс / Л. Пай. – Политическая наука. – 2003. – №2. – С. 66-85.
2. Волхонский Б. Взлет и падение „тигров” и „драконов” [Электронный ресурс] / Б. Волховский. – Режим доступа: <http://www.russ.ru/pole/Vzlet-i-padenie-tigrov-i-dragonov>
3. Kang D. C. Crony Capitalism: Corruption and Development in South Korea and the Philippines / D. C. Kang. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 224 p.
4. Райнерт Э. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / Э. Райнерт. – М.: Изд.дом ГУ-ВШЭ, 2011. – 384 с.
5. Прозоровский А. Политический лидер и модернизация на Востоке. Опыт Индонезии и Южной Кореи во второй половине XX века. / А. С. Прозоровский. – М.:ИМЭМО, РАН, 2009. – 132 с.
6. Плискевич Н. Государство и частное предпринимательство в условиях „догоняющего развития” / Н. Плискевич // Общественные науки и современность. – 1999. – № 1. – С.5-17.
7. Фридман Т. Світ плаский / Т. Фридман. – Х.: Акта, 2008. – 676 с.
8. Попов В. „Пекинский консенсус” против „Вашингтонского”: „азиатские ценности” более конкурентоспособны, чем либерализм? / В. Попов // Прогнозис. – 2007. – № 2(10). – С.344-347.
9. Попов В. Технология экономического чуда / В. Попов // Прогнозис. – 2006. – Лето 2006. – С. 191-207.
10. Сото де Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. де Сото. – М.: Catallaxy, 1995. – 320 с.
11. Фридман М. Капитализм и свобода / М.Фридман. – М.: Новое издательство, 2006. – 240 с.
12. Красильников О. Модели взаимодействия власти и собственности / О. Ю.Красильников // Собственность и власть: динамика, тенденции, перспективы: сб. науч. ст. Вып. 4 / под. ред. проф. Т.И. Трубицыной. – Саратов: Изд-во „Научная книга”, 2005. – С. 9 - 17.
13. Куртов А. „Ханский круг”: система власти в Центральной Азии / А.Куртов // Прогнозис. – 2007. – №1(9). – С. 316-331.
14. Зудин А. Государство и бизнес на Западе и на Востоке: сравнительный анализ перемен / А.Зудин // „Модернизация экономика и государство”: отв.ред Е.Г. Ясин – М.: Изд. дом ГУ-ВШЭ, 2007 488 с. – С. 207-216.
15. Олейник А. Власть и рынок: система социально-экономического господства в России „нулевых годов” / А. Олейник. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011. – 438 с.

УДК 323.2: (470 + 571)

Кремень Т.В.

Київський національний університет
імені Т.Г.Шевченка

РОСИЯ: ПОЛІТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ АПОЛІТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Зосереджена увага на соціальному забезпеченні мобілізації на пострадянському просторі в контексті послідовної апатії російського суспільства. Робиться висновок про